

1.01

UDK: 355.426(460)"1936/1939":323.23(497.4)

Prejeto 26. 2. 2015

Božo Repe*

Španska državljanska vojna v kontekstu slovenskih in jugoslovanskih razmer med svetovnjima vojnama

IZVLEČEK

Avtor opisuje razkol v slovenski družbi v tridesetih letih 20. stoletja ob španski državljanski vojni. V slovenski zgodovini je bilo več ideoloških razkolov, od pokristjanjevanja, časa protireformacije v 16. stoletju, in najdaljši ideološko-verski razkol v 20. stoletju, ki se je začel konec 19. stoletja, v času nastajanja političnih strank. Tedaj je hotel katoliški tabor pod vplivom filozofa dr. Antona Mahniča javno življenje v slovenskih pokrajinah uravnjavati po načelih ekstremnega katolicizma. Polarizacija se je nadaljevala tudi v času med obema vojnama, še zlasti pa v tridesetih letih, kjer je tudi treba iskati korenine za medvojni bratomorni spopad. Razkol nosimo Slovenci v sebi tudi danes, ob vsaki priložnosti, kot so npr. volitve ali praznovanja, izbruhne na dan, in obremenjenost z njimi nam pravzaprav ne dovoli, da bi postali moderna nacija, ali pa vsaj zavira proces njenega nastajanja. Vrednotenje španske državljanske vojne kljub več kot sedemdesetletni distanci v svojem bistvu ostaja razločevalno, tako kot je bilo takrat, in to velja tako za slovensko kot – danes pretežno konservativno – evropsko družbo.

Ključne besede: ideološki razkol, katolicizem, komunizem, ljudska fronta, španski prostovoljci

ABSTRACT

SPANISH CIVIL WAR IN THE CONTEXT OF THE SLOVENIAN AND YUGOSLAV CIRCUMSTANCES BETWEEN BOTH WORLD WARS

The author describes the division of the Slovenian society in the 1930s concerning the Spanish Civil War. Slovenian history was marked by various ideological schisms – from Christianisation and anti-Reformation in the 16th century to the longest lasting ideological-religious schism of the 20th century, which had begun at the end of the 19th century, in the time when political parties had been formed. At that time the Catholic camp, under the influence of Dr. Anton Mahnič, wanted to organise the public life in the Slovenian provinces according to the principles of extreme Catholicism. The polarisation continued during the interwar period, especially in the 1930s, where we should search for the roots of the wartime fratricidal conflict. Slovenians are still divided along these lines, and the schism surfaces at every possible occasion, for example during elections or celebrations. We are burdened by it to the point where it actually prevents us from becoming a mod-

* dr., redni prof., Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI - 1000 Ljubljana, bozo.repe@guest.arnes.si

ern nation or at least hinders the process of its formation. The assessment of the Spanish Civil War, even more than 70 years thereafter, still remains essentially controversial, just as it was back then. This holds true for the Slovenian as well as for the European (nowadays mostly conservative) society.

Keywords: Slovenia, Spain, Civil War, ideological schism, Catholicism, communism, Popular Front, Spanish war volunteers

Španska državljanska vojna, ki se je začela 18. julija 1936 z vojaškim uporom proti zmagoviti ljudski fronti (volitve februarja 1936) in španski republiki (ta je nastala leta 1931) in se je končala 1. aprila 1939 po zavzetju Madrida in prenehanju spopadov, je razdelila Evropo in svet na frankiste in republikance, desnico in levo, na zagovornike laicizma in klerikalizma. Vendar je tudi znotraj obeh taborov prišlo do delitev, na desnici je bilo zlasti pomembno, da so se krščanski socialisti odvrnili od skrajne desnice. Levica, čeprav neenotna, je upala, da bo Španija postala »grob evropskega fašizma«. Zgodilo se je obratno: v grobu se je znašla leva in liberalna Evropa. Opredelitev zahodnih držav za neintervencijo, kjer sta z ustanovitvijo posebnega komiteja 26. držav 9. septembra 1936 glavno vlogo imeli Velika Britanija in Francija, je bil to prvi, morda tudi usodni – korak v popuščanju Hitlerju in Mussoliniju, ki sta se v vojno vpletla neposredno. In bil je tudi prvi neposredni akt politike, po kateri naj bi se nacistična Nemčija in komunistična Sovjetska zveza »požrtli med sabo«, »liberalni« zahod pa bi ostal »elegantni« zmagovalec. Taka politika je zlahka pripeljala do normalizacije odnosov zahodnih držav s Španijo in šele leta 1946 so Združeni narodi prvič sprejeli resolucijo, v kateri je pisalo, da je bila vlada generala Franca vzpostavljena s silo in s pomočjo fašističnih držav, članic sil osi, in zato ne predstavlja španskega ljudstva in ne more sodelovati v mednarodnih zadevah. Vendar je Španija že v petdesetih letih v glavnem dobila mednarodno priznanje.

Španija ni bila le politični, pač pa tudi vojaški poligon. Nemčija je tu prvič preizkušala taktiko bliskovite vojne, seveda pa tudi taktiko množičnih pobojev civilnega prebivalstva. Državljska vojna je za sabo pustila zelo veliko do danes še neprešteti žrtev, številke se, kot običajno v takih primerih, razlikujejo in segajo od 380.000 do 451.000.¹ Zlasti grozljivo je dejstvo, da je frankistični režim ubijal še pet let po vojni in da je do leta 1943 pobil blizu 200.000 ljudi. Vzpostavljeni klerofašistični model, ki je temeljil na treh stebrih (vojski, Katoliški cerkvi in partiji), je ostal privlačen vzor še dolga desetletja in zlasti Katoliška cerkev se frankizmu nikoli ni odrekla. Če bi se danes svetovno gospodarstvo zlomilo, tako kot se je leta 1929, bi se kaj kmalu lahko soočali s podobno situacijo, kot so se v tridesetih letih. Tedaj je v Španijo ljudi gnala zlasti želja, da preprečijo prevlado fašizma v Evropi in v svetu. Zahodne drža-

¹ Guy Hermet, »La tragédie Espagnole,« *La guerre d'Espagne 1936 (dossier): L'histoire*, št. 200 (1996): 28. Gl. tudi *Spanish Civil War - Wikipedia, the free encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Civil_War#Combatants.

ve so odpovedale in se oprijele kvazi nevtralnosti, napredna javnost pa se s tem ni sprijaznila. In je imela prav: ko je padla republikanska Španija, so bila vrata Hitlerju in Mussoliniju odprta. Sledil je Münchenski sporazum, s katerim so zahodne države Hitlerju za prazno obljubo o miru podarile Češkoslovaško, eno redkih še demokratičnih držav v tedanji Evropi, pa anšlus – priključitev Avstrije k nacistični Nemčiji, napad na Poljsko, in vojna.

Zanimivo je vprašanje, ali španska državljanska vojna v simbolnem smislu traja še danes. Po Francovi smrti 1975 oblasti zaradi politike pomiritve niso odstranjevale frankističnih in Francovih spomenikov. Šele v letih 2000–2005 so bili odstranjeni zadnji, tudi v Madridu. Vendar po reviji *L'histoire* 55 % Špancev do Franca izraža indiferentnost, 29,8 % ga zavrača, 7,6 % pa čuti po njegovih časih nostalgijo.² Tudi mnoge druge stvari, ne samo Francovi spomeniki, se v imenu politične pomiritve in iz strahu pred ponovnim izbruhom konflikta niso upale odpreti. Kar zadeva kazenske postopke, je nekatere stvari z veliko poguma odprla šele sedanja oblast socialistov. Tudi domnevni grob pesnika Federica Garcíá Lorce so odprli šele pred kratkim, da bi ugotovili, ali so njegovi posmrtni ostanki res v njem (zaenkrat kaže, da niso). Španci imajo v Valle de los Caídos (Dolini padlih) spomenik, baziliko in kostnico, ki naj bi bila namenjena narodni spravi. Kompleks je bil zgrajen leta 1958, osemnajst let so ga gradili republikanski zaporniki, ki so se z enim dnevom dela lahko »odkupili« za dva dni kazni (kasneje menda za šest), več jih je med delom tudi umrlo. Tam je Francov mavzolej, a so šele leta 2007 z zakonom prepovedali politične mitinge in čaščenje diktatorja, sorodniki pa lahko tudi zahtevajo posmrtne ostanke, če ne želijo, da ostanejo v tem »grobni spravi«.

Španska državljanska vojna nima le političnih in vojaških, pač pa tudi izjemne umetniške razsežnosti. Med drugim je navdihnila številne filmarje. Posnetih je bilo več kot 500 filmov (364 jih je nastalo v času vojne), gotovo je najbolj znan film »Komu zvoni« po romanu Ernesta Hemingwaya (Sam Wood, 1943), čeprav zaradi svetovne vojne tedaj ni imel velikega odmeva. Kulturni je postal zaradi Ingrid Bergman in Garrya Cooperja pozneje, ko so ga predvajali v Evropi in se je po letu 1948 razširil tudi roman. Ob koncu državljanske vojne je tedaj najbolj popularen film posnel André Malraux po svojem romanu iz leta 1937 *L'espoir*. Malraux je bil v Španiji od začetka državljanske vojne, vodil je letalsko eskadriljo, ki je napadla mesto Teureul in cestno proti Saragossi, to je tudi tema filma. Navdih je bil za umetnike različen. Federico Garcíá Lorca je bil ubit na začetku državljanske vojne, tako da ga vojna ni navdihovala, gotovo pa so ga španska družba in njena nasprotja. S svojimi tremi najboljšimi dramami s skupnim poimenovanjem *Ruralna trilogija*, v katerih je tudi igral, je gostoval po Španiji do aprila 1936. Pri raznih filmih in drugih projektih je sodeloval tudi s Salvadorjem Dalíjem in Luisom Buñuelom, avantgardizem je bil tedaj gotovo nasprotje konservativni Španiji. Dalí se sicer ni politično opredelil za nobeno stran, je pa leta 1936 naslikal *Slutnjo državljanske vojne*. Picasso svoje angažiranosti ni skrival. Sebe kot slikarja je imel za politično bitje, slikarstvo je označil kot

² Guy Hermet, »La tragédie Espagnole,« *Les collections de L'histoire*, št. 31 (2006): 70–76.

orožje za obrambo pred sovražnikom ali za napad nanj. Guernica je tako sugestivna prav zaradi tega: naslikana je iz ogorčenja, strasti, prepričanja... Hemingway je bil izrazito protivojno usmerjen, to kažejo že dela iz prve svetovne vojne, a prevladujoči motiv je bil najbrž avanturizem. Eden od komandantov mednarodnih brigad, s katerim je bil skupaj v bitki pri Ebru, je kasneje dejal, da je Hemingway vojno videl kot vznemirljivo avanturo. Če za Hemingwaya lahko rečemo, da je v španski državljanski vojni iskal navdih za svoja dela (že takoj po prihodu je napisal scenarij za neki film), pa je bilo pri Andréju Malrauxu obratno. Tudi med drugo svetovno vojno je bil v francoski rezistenci, gestapo ga je ujel in mučil. Njegova politična aktivnost je bila primarna, ukvarjanje z literaturo pa »stranski produkt«, tako je tudi nastal prej omenjeni roman.³

Španski državljanski vojni, oz. bolj točno slovenskim in jugoslovanskim »Špancem«, je bilo do leta 1990 namenjene kar nekaj raziskovalne pozornosti in publikacij. Tudi sicer so v slovenščini izhajale knjige, ki obravnavajo špansko državljansko vojno, že v začetku sedemdesetih let npr. v kulturni zbirki Zgodovina revolucij XX. stoletja založbe Editori Riuniti iz Rima.⁴ S koncem socializma je ta pozornost zamrla. Za politiko to ni tema, ki bi jo želela povezati s sedanostjo: za evropsko in tudi slovensko desnico glasno zagovarjanje Franca ob vseh resolucijah o totalitarizmi, ki naj bi vsaj deklarativno zajele tudi fašizem, ni ravno taktično, levica pa se takoj zgrbi in potegne vase, če jo kdo hoče povezati z revolucionarnimi gibanji. Čeprav je ljudska fronta zmagala na regularnih volitvah, je katoliški tabor (z izjemo krščanskih socialistov) kazal izrazito nasprotujoč odnos do levičarskih koalicij in veliko razumljivost za avtoritarne režime in fašizem.⁵ Tudi v Sloveniji Katoliška cerkev (ki od vseh tedanjih subjektov v Sloveniji edina ohranja kontinuiteto s tistimi časi in v glavnem tudi nespremenjeno miselnost), zagovarja tedanja stališča Vatikana in škofa dr. Gregorija Rožmana. Rožman, eden glavnih podpornikov Straže v viharju in zagovornik ideološke polarizacije, je npr. med drugim zavrnil razlago papeža Pija XI. Francozom, da njegova enciklika *Divini redemptoris* ne pomeni zavračanja ponujene roke komunistov, češ da taka razlaga ne more veljati tudi za Slovence:

»Gospodom duhovnikom za leto 1938. Preteklo leto je pokazalo, da vlada med katoličani pri nas še vedno precej nejasnosti v mnogih sodobnih perečih vprašanjih. Za novo leto hočem dati vsaj svojim najožjim sodelavcem, gospodom duhovnikom, nekaj jasnih načel in pogledov, da bodo znali razne pojave pri nas pravilno presojati, po pravi poti hoditi in druge voditi.

1. Še vedno obstaja needinost med krščanskim delavstvom. (...)

³ Claude Aziza, »500 films pour une guerre,« *La guerre d'Espagne 1936 (dossier): L'histoire*, št. 200 (1996): 36–41.

⁴ Manuel Tuñón de Lara, »Španska državljanska vojna,« v: *Zgodovina revolucij XX. stoletja*, II. (Ljubljana: Komunist, 1971).

⁵ Več o tem: R. J. Wolff in Jörg Konrad Hoensch, ur., *Catholics, the State and European Radical Right 1919–1945* (New York: Columbia University Press, 1987). Gl. tudi Janko Pleterski, *Senca ajdovskega gradca: o slovenskih izbirah v razklani Evropi* (Ljubljana: samozaložba, 1993), 37–54.

2. O 'ponujeni roki' francoskih komunistov katoličanom se je tudi pri nas govorilo in pisalo. Posebno se je časopisje vseh smeri razpisalo potem, ko so francoski škofje v decembru preteklega leta objavili svojim vernikom besede papeževe, ki jih je vprav njim povedal o tej 'ponujeni roki'. Razumljivo, da so bili komentariji toliko različni, da so si naravnost nasprotovali! Res je, da v raznih deželah iščejo komunisti sodelovanja s katoličani in se morda tudi pri nas skrivajo pod raznimi 'slovenskimi' in 'demokracijskimi' gibanji in klubmi. Za nas ni nobenega dvoma, kako se naj zadržimo nasproti ponujeni roki v katerikoli obliki. Jasno nam je dal direktivo sv. Oče v svoji okrožnici 'Divini redemptoris': (...)'Komunizem je nekaj bistveno slabega, zato v prav nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture. Če pa bi se dali nekateri v zmoto zavesti in bi v svojem kraju komunizmu pomagali, da bi se utrdil, jih bo za to zmoto prve zadela kazen.' To je jasno dovolj! Če papež v nagovoru francoskim škofom ljubezni ne odreka nikomur, ki trpi, pa najsi je kakršnihkoli nazorov, je to popolnoma v skladu s sklepno mislijo protikomunistične okrožnice, ko se obrača na one, ki so zašli. (...).⁶

Španska državljanska vojna je bila med obema vojnoma v slovenski in jugoslovanski družbi zelo pomembno zunanjepolitično, a hkrati tudi notranjepolitično vprašanje. V španski državljanski vojni je sodelovalo – ali bilo z njo povezanih – veliko vodilnih predvojnih in medvojnih komunistov, vključno z Josipom Brozom – Titom.

V slovenskem političnem prostoru je opredeljevanje ob španski državljanski vojni doseglo vrh ideološkega spora med levico in desnico in povzročilo tudi razkol znotraj katoliškega tabora med krščanskimi socialisti in večinskim, ortodoksnim, delom SLS v času, ko je ta stranka v sodelovanju s Katoliško cerkvijo praktično absolutno obvladovala slovensko družbo.

Povezovanje demokratičnih strank in skupin proti skrajni desnici in fašizmu je največji vzpon doživelo v Franciji in Španiji, v obeh je Ljudska fronta tudi prevzela oblast. V Franciji je sicer zelo raznolika vlada socialista Leona Bluma med leti 1936 in 1938, ko je propadla, izvedla pomembne socialne reforme, znižala delovnik in uvedla plačan dopust, pomembne pa so bile tudi kulturne spremembe ter večja odprtost tiska, javne razprave, manifestacije.⁷ V Sloveniji se je gibanje proti fašizmu, za mir, demokratične svoboščine in socialno pravičnost, znano pod imenom Ljudska fronta, začelo sredi tridesetih let. Šlo je predvsem za skupine okrog posameznih revij, študentske, kmečke in delavske organizacije ter razna društva, zaradi medsebojnih nasprotovanj pa ni prišlo, tako kot v Franciji in Španiji, do koalicijskega povezovanja levih in sredinskih strank. Organizacije Ljudske fronte so organizirale razne tabore, izlete in kulturne prireditve. Po nemški priključitvi Avstrije in razkosanju Češkoslovaške je bilo zaradi ogroženosti slovenskega naroda v ospredju dejavnosti narodno-obrambno gibanje. S frontnimi akcijami se je krepil vpliv komunistov. »Edini, ki se

⁶ *Ljubljanski škofijski list*, 8. 2. 1938. Citirano po: Janko Pleterski, »O Rožmanovi vojni,« v: *Škof Rožman v zgodovini* (Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2008), 47.

⁷ Več o tem: Louis Bodin in Jean Touchard, *Front populaire 1936* (Paris: Arman Colin Éditeur, 1985).

poleg katolicizma bije za bodočnost, je komunizem. Komunizem je v teku svojega dela dobil že toliko oblik, da ga je težko spoznati, najnovejša oblika je ljudska fronta, ki se je pojavila tudi med Slovenci. Samo dvoje je danes možno: ali bo bodočnost katoliška, ali bo komunistična«, je zapisal Slovenec leta 1936.⁸

Jugoslavija je do španske državljanske vojne zavzela status nevmešavanja in nevtralnosti, prepovedala je kakršnokoli pomoč, notranji minister Anton Korošec pa je leta 1937 tako stališče »prevedel« v določilo, da bo ljudem, ki se bodo vključili v špansko republikansko armado, odvzeto državljanstvo. Vlada je aktivno preganjala vse simpatizerje republikanske strani, prepovedala je mitinge in vse druge oblike izražanja podpore ter akcije za zbiranje sredstev. Viz za Španijo niso izdajali, ujeti španski prostovoljci pa so bili kaznovani z zaporom do enega leta. Tako politiko so aktivno podpirale katoliške stranke, zlasti Hrvaška kmečka stranka in SLS.

Klasični politični spopad med liberalnim in katoliškim taborom se je v tridesetih letih spremenil v spopad med levico in desnico. Levico (ki jo je enačil s komunisti) je politični vrh katoliškega tabora že v začetku dvajsetih let označil za najhujšega nasprotnika. Na to so vplivale tako tedanje revolucionarne ali polrevolucionarne razmere v Evropi kot izrazito nasprotovanje komunizmu, ki je prihajalo iz Vatikana, še zlasti po oktobrski revoluciji v Rusiji. »Za edinega resnega nasprotnika, s katerim se moramo baviti, smatram s svojega stališča samo komunistično stranko. Boj prihodnosti bo samo boj med krščansko demokracijo in socializmom.«⁹

Španska državljanska vojna je v desno usmerjenem tisku potencirala že sicer permanentno kritiko komunizma ter izražala veliko naklonjenost Francu in fašizmu. V Ljudski fronti je desnica videla sovjetsko in židovsko zaroto, komunistom je pripisovala sadizem in protiversko blaznost, v Španiji pa naj bi se odločala usoda krščanstva, ki da ga hoče uničiti brezbožni komunizem v sodelovanju z židovstvom. Tako kot je bila španska državljanska vojna predpriprava za drugo svetovno vojno, je bila v Sloveniji njena percepcija predpriprava in ideološki poligon za propagandno in nato pravo vojno proti Osvobodilni fronti in partizanskemu (v percepcij slovenske desnice komunističnemu) gibanju, katerega organizatorji in voditelji so bili tudi pomembni španski borci – v celoti je bilo »špancev« več kot 530, (vendar je bil le manjši del med njimi komunistov).¹⁰

Desničarsko časopisje je pozivalo, naj katoličani stojijo na straži proti komunistom, saj je silo mogoče premagati samo s silo in ne s prijaznimi besedami ali blagoslovljeno vodo, zato naj poskrbijo za varnost pravočasno, ne pa potem, ko bodo hiše že gorele, komunisti pa streljali. Zato naj se katoličani združujejo, oborožijo in organizirajo vaše straže, te pa bodo branile vasi in verske svetinje proti navalom hlapcev Kominterne. Pozivanje k orožju je postalo sestavni del ideološkega besednjaka. To so opravičevali s poročili iz španske državljanske vojne v stilu: »Pa ne samo duhovnim in

⁸ *Slovenec*, 26. 7. 1936.

⁹ Govor dr. Antona Korošca, predsednika Slovenske ljudske stranke na zboru strankarskih zaupnikov. – *Slovenec*, 8. 4. 1920.

¹⁰ Andrejka Novakovič, »Delovanje slovenskih španskih borcev v Španiji in po končani vojni v domovini« (magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, 2008).

redovnim osebam, ne prizanašajo, marveč na španskem pobijejo vsakega človeka, pri katerem najdejo le kako krščansko znamenje: molitvenik, rožni venec, svetinjico ali sveto podobico!... Gorje ti, verno slovensko ljudstvo, kaj te čaka, če zmagajo tudi pri nas ti osrečevalci človeštva? Puška, meč, vislice... kaj pravite na to ljudje, krščanski? Ali boste s tem zadovoljni? Ali bomo res mirno čakali in dali naše cerkve požgati, sebe pa postreliti in poklati?...«¹¹

V tridesetih letih se je ideološka polarizacija prav ob španski državljanski vojni v Sloveniji razvila do skrajnih meja. Prihajalo je do fizičnih obračunov med pripadniki raznih organizacij (zlasti študentskih in dijaških), pozivi na oboroževanje pa so jasno kazali, v kakšno smer se bo med vojno razvil konflikt.

Brezrezervna obsodba komunizma v nekaterih govorih in v enciklikah *Quadragesimo anno* (1931) in že omenjeni *Divini redemptoris* (Božanski odrešenik, 1937)¹² – slednjo je papež v interpretacijah omilil ne samo v francoskem primeru, ampak med drugo svetovno vojno tudi v ameriškem, ko je zaradi zaveznitva s Sovjetsko zvezo izjavil, da ni veljavno napotilo za vojne razmere in oznaka vsakršnega sodelovanja s komunisti greh – sta razcepila celo katoliški tabor. Boj za utrditev katoliške vere in cerkve na Slovenskem so napovedale že obstoječe ali na novo nastale katoliške organizacije, zlasti ekstremne kot akademski klub *Straža* (list *Straža* v viharju) na univerzi ali *Mladci* (list *Mi mladi borci*) na srednjih šolah, ki sta delovali v okviru Katoliške akcije. Borbeni aktivizem je prehajal od papeža na katoliške organizacije povsod po Evropi, v Sloveniji še posebej izrazito. Pij XI. je julija 1938 branil Katoliško akcijo z besedami, da kdor udari Katoliško akcijo, ta udari Cerkev in papeža, kdor udari papeža, pa umre – *Qui mange du Pape, en meurt*. Obratno so tudi organizacije Katoliške akcije, npr. *Mladci*, v svojem glasilu obsojali vse, ki so kaj kritičnega rekli o obeh papeških okrožnicah. Obsojali so individualizem, ki naj bi povzročil, da je postalo vse gospodarstvo zelo trdo, kruto, brezsrčno. Obsojali so nečloveški, kruti brezbožni komunizem. Še posebej si bili ogorčeni nad krščanskim socializmom, ki naj bi iskal sredino med zmoto in resnico. Menili so, da hoče socializem »pokrstiti«. To so šteli za popolnoma zgrešeno, saj je bila po njihovem mnenju socialistična zamisel družbe popolnoma tuja krščanski resnici. Bili so proti ne samo boljševiškem, ampak tudi krščanskemu socializmu. Nihče pač ne more biti obenem dober katoličan in pravi socialist, so zatrjevali. Zato sta vsako popuščanje in vsako polovičarstvo usodna. Potrebna je doslednost, za ognjenim valom katolicizma bo ostalo le tisto, kar je zavestno, celotno in živo krščansko. Kar je gnilo in polovičarsko, bo propadlo.

V tovrstno militantno propagandistično nastopanje je leta 1937 posegel esej

¹¹ »Kaj pa komunisti,« *Domoljub*, 1. 12. 1936.

¹² V encikliki *Quadragesimo anno* je papež Pij XI zapisal da se komunizem ne more spraviti v sklad z nauki Katoliške cerkve, v *Divini Redemptoris* (v Sloveniji je izšla s podnaslovom »O brezbožnem komunizmu«) pa je papež komunizem označil za *primum malum* (prvo zlo), priporočal obnovo krščanskega življenja na temeljih evangelija, širjenje katoliškega družbenega nauka na kolektiv (se pravi prežetost celotnega družbenega življenja s katolicizmom in vodilna vloga Katoliške cerkve v družbi) in budno opazovanje komunistične strategije.

Edvarda Kocbeka Premišljevanje o Španiji.¹³ Kocbek je fašizem označil za rezultat propadajoče meščanske družbe ter postavil trditev, da se je duhovnost krščanstva (katolicizma) izenačila z duhovnostjo fašizma, s čimer je bila odprta možnost za tesno sodelovanje Katoliške cerkve s fašizmom. Kocbekovo večletno intelektualno iskanje ravnovesja »med Marxom in bogom« je z esejem o španski državljanski vojni postalo temelj njegove bodoče politične opredelitve. Februarja 1941, le nekaj tednov pred fašistično okupacijo, je intelektualce pozval, naj se iztrgajo iz konformizma in se v prihajajočih usodnih trenutkih opredelijo v boju med duhovnim suženjstvom in duhovno svobodo, po okupaciji in razkosanju Slovenije poleti 1941 pa je v Osvobodilno fronto povedel razumniško skupino krščanskih socialistov.¹⁴

V jugoslovanski partizanski vojski so bili španski borci med organizatorji vstaje in na vodilnih položajih, tako v glavnem kot v pokrajinskih štabih. Podobno tudi v Sloveniji. Prvo leto jih je šlo v partizane 22, kasneje še kakšnih 150. V NOB so bili cenjeni, še posebej v prvem letu, zaradi vojaških izkušenj, čeprav v Španiji niso bili na vodstvenih položajih. Najbolj znani »Španci« v slovenski partizanski vojski, ki so dosegli tudi visoke vojaške ali politične položaje, so bili Dušan Kveder – Tomaž, dr. Aleš Bebler – Primož, Stane Semič – Daki in še nekateri drugi.

Tudi po vojni, v času Informbiroja, je bila španska državljanska vojna predmet ideoloških in političnih obračunov, saj so bili mnogi španski borci v vzhodnoevropskih državah obsojeni na montiranih procesih, povezovali so jih s titoizmom in (ali) gestapovsko (taboriščno) agenturo, podobna usoda pa je doletela tudi del jugoslovanskih španskih borcev.

»Slovenec že mori Slovenca, brata – kako strašna slepota je človeka!«, je France Prešeren zapisal v kulturnem epu Krst pri Savici, ko je opisoval prvi veliki notranjeslovenski razkol ob pokristjanjevanju. Slovenska zgodovina pomni tudi razkol iz časa protireformacije v 16. stoletju in najdaljši ideološko-verski razkol v 20. stoletju, ki se je začel konec 19. stoletja v času nastajanja političnih strank. Tedaj je hotel katoliški tabor pod vplivom filozofa dr. Antona Mahniča javno življenje v slovenskih pokrajinah uravnavati po načelih ekstremnega katolicizma. Polarizacija se je nadaljevala tudi v času med obema vojnama, še zlasti pa v tridesetih letih, kjer je tudi treba iskati korenine za medvojni bratomorni spopad. Razkol nosimo Slovenci v sebi tudi danes, ob vsaki priložnosti, kot so npr. volitve ali praznovanja, izbruhne na dan in obremenjenost z njimi nam pravzaprav ne dovoli, da bi postali moderna nacija, ali pa vsaj zavira proces njenega nastajanja. Vrednotenje španske državljanske vojne kljub več kot sedemdesetletni distanci v svojem bistvu ostaja razločevalno, tako kot je bilo takrat, in to velja tako za slovensko kot – danes pretežno konservativno – evropsko družbo.

¹³ Edvard Kocbek, »Premišljevanje o Španiji,« *Dom in svet*, 22. 4. 1937. *Dom in svet* je bil slovenski literarni mesečnik, ki je izhajal med leti 1888 in 1944. Zaradi Kocbekovega članka je uredništvo z glavnim urednikom Francetom Koblarjem odstopilo. Kocbek je s somišljeniki nekaj kasneje začel izdajati revijo *Dejanje*.

¹⁴ Ustanovna skupina v OF so bili sicer krščansko socialistični sindikati, ki jih je vodil Tone Fajfar.

Viri in literatura

Časopisni viri:

- *Domoljub*, 1. 12. 1936. »Kaj pa komunisti«.
- Kocbek, Edvard. »Premišljevanje o Španiji.« *Dom in svet*, 22. 4. 1937.
- *Slovenec*, 8. 4. 1920.
- *Slovenec*, 26. 7. 1936.

Literatura:

- Aziza, Claude. »500 films pour une guerre.« *La guerre d'Espagne 1936 (dossier): L'histoire*, št. 200 (1996): 36–41.
- Bodin, Louis in Jean Touchard. *Front populaire 1936*. Paris: Arman Colin Éditeur, 1985.
- Hermet, Guy. »La tragédie Espagnole.« *La guerre d'Espagne 1936 (dossier): L'histoire*, št. 200 (1996).
- Hermet, Guy. »La tragédie Espagnole.« *Les collections de L'histoire*, št. 31 (2006): 70–76.
- Novakovič, Andrejka. »Delovanje slovenskih španskih borcev v Španiji in po končani vojni v domovini.« Magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, 2008.
- Pleterski, Janko. »O Rožmanovi vojni.« V: *Škof Rožman v zgodovini*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2008.
- Pleterski, Janko. *Senca ajdovskega gradca. O slovenskih izbirah v razklani Evropi*. Ljubljana: samozaložba, 1993.
- Tuñón de Lara, Manuel. »Španska državljanska vojna.« V: *Zgodovina revolucij XX. stoletja*, II. Ljubljana: Komunist, 1971.
- Wolff, J. R. in Jörg Konrad Hoensch, ur. *Catholics, the State and European Radical Right 1919–1945*. New York: Columbia University Press, 1987.

Spletne strani:

- *Spanish Civil War - Wikipedia, the free encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Civil_War#Combatants.

Božo Repe

SPANISH CIVIL WAR IN THE CONTEXT OF THE SLOVENIAN AND YUGOSLAV
CIRCUMSTANCES BETWEEN BOTH WORLD WARS

S U M M A R Y

In the interwar period the Spanish Civil War represented a very important foreign as well as domestic political question in the Slovenian and Yugoslav society. Many leading communists from the period before and during the World War II participated in the Spanish Civil War or were involved with it, including Josip Broz – Tito (besides the fact that he organized a failed expedition of communists to Spain, which almost hindered his ascent, some authors still harbour doubts regarding his presence in Spain).

Taking sides regarding the Spanish Civil War culminated in the ideological conflict between the left wing and the right wing in the Slovenian political space as well as caused a division in the Catholic camp between the Christian socialists and the majority orthodox part of the Slovenian People's Party in the period when this party, in collaboration with the Catholic Church, had a practically absolute control over the Slovenian society. The right-wing press used the Spanish Civil War to intensify its already constant criticism of communism and expressed absolute sympathy for Franco and fascism. The right wing saw the Popular Front as a Soviet and Jewish conspiracy and attributed sadism and anti-religious frenzy to communists. Spain was supposed to be the place where the destiny of Christianity would be decided, endangered by the godless communism in collaboration with Judaism. Just as the Spanish Civil War was a testing ground for World War II, its perception in Slovenia represented the preparation and ideological testing ground for the propaganda war and later also actual war against the Liberation Front and the Partisan movement (seen as communist by the Slovenian rightists), whose organisers and

leaders were also important Spanish war volunteers (though only a few of them were communists). In 1937 Edvard Kocbek intervened in the propagandistic reports with his essay *A Deliberation on Spain*. Kocbek labelled fascism as a product of the decaying bourgeois society and claimed that the spirituality of Christianity (Catholicism) had become equal to the spirituality of fascism, thus opening the possibilities for a close collaboration between the Catholic Church and fascism. For several years Kocbek strived intellectually to find the balance »between Marx and God«, which, with his essay on the Spanish Civil War, became the foundation of his future political conviction. In February 1941, only few weeks before the fascist occupation, he called upon the intellectuals to abandon their conformism and choose sides in the fight between the spiritual slavery and freedom at the imminent crucial moments. In the summer of 1941, after the occupation and division of Slovenia, he led a group of intellectual Christian socialists which joined the Liberation Front.

Even after World War II, during the Cominform period, the Spanish Civil War remained a subject of ideological and political retaliation as many Spanish war volunteers were sentenced at fixed trials in the Eastern European countries. They were accused of being connected with Titoism and/or Gestapo (concentration camp) agents. A similar faith was also shared by some of the Spanish war volunteers from Yugoslavia.